

Maastricht - Oud-Caberg: Het oudste landbouwgebied van Nederland

Agrarische cultuur van de steentijd tot heden

**Een wandel- en fietsroute door een
monumentaal landbouwgebied**

Tekst:
Buurtraad Oud-Caberg

met medewerking van:

Kee Bonnet
Jules Bonnet
Pieter Caljé
Henriëtte Meens
Marjan Melkert
Servé Minis
Nick Pepels
René Thewissen
Eric Wetzels

Graan op Oud Caberg anno 2003

Wandelroute door Oud-Caberg en het Lanakerveld

1. De Luibe

Een monument is het niet, het gebouw waar de wandeling door Oud-Caberg start. Maar het is wel illustratief voor de wijze waarop een gemeenschap zich na de Tweede Wereldoorlog te midden van allerlei desintegrerende maatschappelijke krachten in stand heeft gehouden. Het gebouw dateert uit 1949. Het werd gebouwd in opdracht van het kerkbestuur onder voorzitterschap van pastoor Geurts als patronaatsgebouw. Het werd gefinancierd met de opbrengt van de verkoop van het Leen van Pietersheim, dat door de eigenares freule Van Aken na haar dood aan de kerk geschonken was. Het moest dienen voor film- en toneelvoorstellingen en een kleuterschool kunnen herbergen. Het waren de jaren van de Baby Boom: in die tijd groeide ook het kindertal op Oud-Caberg sterk. In 1963 werd er een Maria Goretti fröbelschool in ondergebracht. 's Avonds konden de plaatselijke verenigingen van het gebouw gebruik maken. Toen de kinderaantallen in de jaren '70 terugliepen trok de gemeente zich terug als gebruiker. De wijk moest nu zelf voor een goede bestemming zorgen. Talloze vrijwilligers verbouwden het met steun van het kerkbestuur en allerlei Maastrichtse bedrijven en gingen het het gebouw voortaan zelf exploiteren om het verenigingsleven van Oud-Caberg overeind te houden. Tot op de dag van vandaag is De Luibe elke avond bezet – een bewijs van een bloeiend verenigingsleven dat zo kenmerkend is voor oude boeren dorpskernen.

In zaal 1 bevindt zich een toonstelling over het boerenleven op Oud-Caberg, door Kee en Jules Bonnet. Tevens is er een maquette van Veldwezelt doorlopend tot Oud-Caberg die gepresenteerd wordt door Wiosello. Als U uit de Luibe komt gaat U linksaf de Van Akenweg af.

2. Van Akenweg 56-56^a – Galerie Klinckhamers

Het hele front van de Van Akenweg 56-62 was oorspronkelijk de oude carréboerderij Neeven-Huynen uit 1808. In 1913 werd die gesplitst. Daartoe werd onder andere een mergelstenen muur op de cour aangelegd. In het rechter deel waar U via de poort of het atelier in komt kwam bakkerij Mingels en in 1920 tevens een winkel in koloniale waren. Rond 1966/67 werd de schuur tot woning omgevormd. De winkel is in 1985 opgeheven en naar Bokrijk getransporteerd. Op de coeur is de sluitsteen uit 1808 ingemetseld. Op ongeveer deze plek toont de kaart van Maurits van Saksen uit 1748 evenwel mogelijk al een boerderij. Deze boerderij is een voorbeeld van een totale transformatie van een oude carréboerderij binnen de oude structuren.

figuur 1: De boerderij Mingels rond 1960

Momenteel is op 56^a Atelier Klinckhamers gevestigd.

3. De Heilig Hart van Jezus-kerk (1877)

De boeren van Oud-Caberg kerkten altijd in Lanaken. Na de Belgische Afscheiding in 1839 werd dat Wolder, maar dat was ver. In 1876 schonk de familie van Aken – die in het naburige Leen van Pietersheim woonde - de grond voor de kerk. De devotie voor het Heilig Hart van Jezus was toen zeer populair. In 1856 had paus Pius IX de verering van het Heilig Hart van Jezus tot een algemene kerkelijke feestdag gemaakt en dat leidde tot de bouw van talloze Heilig Hart-kerken en monumenten. Denkt U aan de uit dezelfde tijd daterende Sacré Coeur in Parijs. Vele gezinnen lieten hun huis inzegenen en plaatsen er een Heilig Hart-beeld in met een wandbord "In deze woning is Christus Koning". Dat is ook de naam van de scouting van Oud-Caberg. Rond 1960 raakte deze vorm van devotie geleidelijk op de achtergrond.

De kerk werd in 1877 door de in Delft opgeleide Venlose architect Johannes Kayser gebouwd. De bekende Maastrichtse bouwmeester Alphons Boosten vergrootte de kerk in 1936 aanzienlijk. Hij plaatste ook een witmarmeren grafsteen voor burgemeester Van Aken in de kerk. Het interieur van de kerk is bijzonder door de neogothische wandschilderingen.

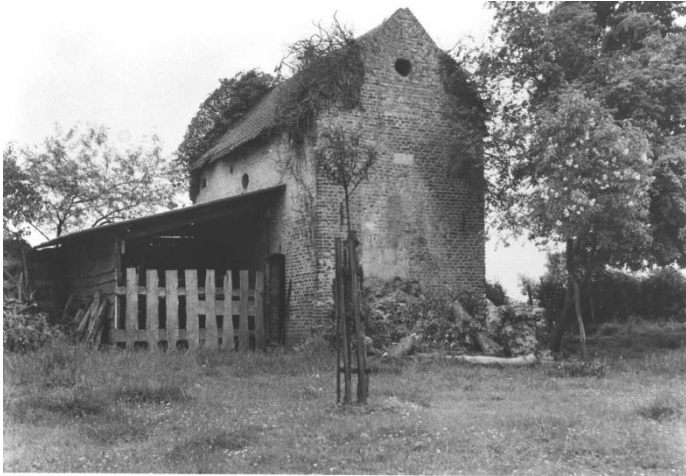
4. Oude holle weg met twee bomen

Hier ziet U tussen links en rechts twee hoogten: het Molettenpein waar de jaarlijkse Broonk wordt gehouden en een akker. In feite loopt U door een holle weg die in een geasfalteerde weg is opgenomen. De bomen waar U onder loopt zijn een rode beuk en een robinia (een soort acacia die een zoete eetbare bloesem heeft). Als U hier even omhoog loopt heeft U een fraai uitzicht door het Wandal en het Lanakerveld.

5. Moletteplein/ Broonk

Sinds de jaren '70 wordt op Oud-Caberg jaarlijks een eeuwenoude Broonk gehouden. Hij is ingesteld door de toenmalige buurraad. Het nieuwe gedeelte was net bij de wijk gevoegd en een broonk werd als het middel gezien

om gemeenschapsgevoel te creëren toen de nieuwe wijk gebouwd was. Dit is een treffend voorbeeld van ‘the invention of traditions’. Het geeft meteen de waarde van tradities aan die op elk moment geactiveerd kunnen worden om verandering te begeleiden of te bewerkstelligen. Tradities zijn dan geen ballast uit het verleden maar juist mogelijkheden iets nieuws te scheppen. Zij zijn productief. Zo is het ook met cultureel erfgoed. Men kan er naar kijken als ballast die de vooruitgang tegenhoudt. Maar wie zijn cultureel erfgoed verkwanselt berooft zichzelf en het nageslacht van mogelijkheden zich te laten inspireren en aldus iets nieuws voort te brengen.

figuur 2: Spieker bij het Leen van Pietersheim

Het Moletteplein is het kerkplein van Oud-Caberg. Vroeger was hier het kerkhof, dat met een smeedijzeren hek en twee pilaren was afgesloten. Ooit waren er plannen om het Molettenplein te bebouwen. De buurt verzamelde toen zo'n 1000 handtekeningen: de Broonk ging anders verloren; kerkgangers konden hun auto's niet kwijt en hoe moest het nu met het jaarlijkse zegenen der

auto's? Oud-Caberg bleek echt behoefte aan een kerkplein te hebben. Ook de 'hangjongeren' zijn hier nog dagelijks dankbaar voor.

Als u vanaf het Molettenplein over de mergelmuur kijkt ziet u in de tuin van de boerderij Van Akenweg 83-85 een oude 'spieker' – een opslagruimte voor graan.

6. Van Akenweg 83-85: Hoeve van het Leen van Pietersheim

De Van Akenweg loopt langs de rand van de overgang tussen laagterras en middenteras van het Maasdal en deze locatie was een ideale plek voor de vestiging van boerderijen, die vanaf deze positie zowel nabij de laaggelegen natte graslanden en vlakbij de hoger gelegen akkerlanden lagen. Tot het einde van de achttiende eeuw behoorde een deel van Caberg tot de heerlijkheid van Pietersheim, bij Lanaken (B.).

De hoeve bestaat uit een negentiende-eeuws herenhuis aan de Van Akenweg met op het achterterrein een lange hooischaar, die aan de zuidzijde door een dwarsgeplaatste schuur met het herenhuis verbonden is. Ten zuiden van de boerderij ligt een ommuurde huisweide met een bakhoes. Het herenhuis omvat drie bouwblokken. In het hoog oprijzende middengedeelte bevindt zich nog een fragment van de ontlastingsboog van een vroegere inrijpoort. Links staat een breed bouwblok met twee bouwlagen dat met een schilddak is gedekt en rechts van het middendeel ligt een lager bouwdeel van een bouwlaag onder een zadeldak. De lange schuur op het achterterrein heeft aan weerszijden grote ronde inrijpoorten die over de volle hoogte van de gevels zijn geplaatst. Vóór de Tweede Wereldoorlog was er op het dak een klokje waarmee de landarbeiders geroepen konden worden.

De familie Van Aken wordt reeds in 1680 vermeld op Oud-Caberg. Zij bezaten veel land en ook een huis in de stad. Het was een Maastrichtse patriciërsfamilie, die in de 19de eeuw ook burgemeesters van Maastricht heeft voortgebracht. In de raadszaal van het stadhuis hangt nog een portret van burgemeester H.J.W. van Aken (1855-

1860). De straat is in 1923, toen Oud-Vroenhoven bij Maastricht was gekomen, Van Akenweg gaan heten naar Maximiliaan H.W. van Aken (1799-1892) die de grond voor de kerk geschonken heeft en voor de financiering zorg gedragen heeft. De laatste telg van de familie die op Oud-Caberg woonde was de ongetrouwde Freule S.P.M. van Aken (1855 – 1941) die het grote huis met haar vriendin de douairière Muller de Ketelboetere-van Gameren bewoonde. Freule Van Aken schonk het huis bij testament aan de parochie op voorwaarde dat haar vriendin er mocht blijven wonen. Toen deze in 1947 overleed verkocht pastoor Geurts het huis onmiddellijk om er de bouw van de Luibe mee te kunnen financieren.

7. Van Akenweg 74 - Paulissen

De familie Paulissen kwam in 1956 naar Oud-Caberg toen hun boerderij aan de Brusselseweg tegenover het klooster werd onteigend en zij gecompenseerd moesten worden. Het werd een efficiënte modelboerderij die tot op de dag van vandaag in vol bedrijf is, en waar ook een opvolger klaar staat om de boerderij voort te zetten.

8. Huisweiden naast 85

In de 18de eeuw nam de veeteelt als onderdeel van het gemengd bedrijf toe. De verbouw van klaver maakte grotere opbrengsten mogelijk die weer mest van het vee nodig hadden. Maar het is handig het vee dicht bij huis te hebben. Zo ontstonden de huisweiden, die door meidoornhagen of mergelmuren omzoomd waren, beplant werden met fruitbomen waaronder het vee graasde. De huisweide was altijd aan de vochtige kant van de boerderij. Dat dit de vochtigste plek in de buurt is bewijst de zwarte aarde die door het Wandal is aangespoeld en die hier de löss verdreven heeft. Ook de talloze pinksterbloemen die hier in het voorjaar groeien tonen de vochtigheid van de plek aan. Ooit was hier de schaatsbaan van Oud-Caberg en een brug.

9. Twee penanten met hekwerk

De twee losse penanten met een hekwerk gaven ooit toegang tot de huisweide met de fruitbomen van (waarschijnlijk) het Leen van Pietersheim. Aan de overkant naast de boerderij stond nog zo'n hek. Lang was dit een hek dat nergens naar leidde. Een aantal jaren geleden is de fruitboomgaard hersteld, en vormt het hek weer als vanouds de toegang tot een boomgaard.

10. Historische hagen

Zeer karakteristiek voor Oud-Caberg zijn de historische hagen die sinds de 18de eeuw gebruikt werden om de huisweide met zijn fruitbomen af te sluiten zodat het vee er niet vandoor kon gaan. Het gaat altijd om meidoorn, hulst of sleedoorn.

11. Wandal

Dit met het Zouwdal vergelijkbare droogdal loopt van Hees en Kesselt in de Haspengouw via de Dousberg tot de Maas. Het Hezerwater veroorzaakte de insnijding in de grondafzetting en schiep aldus het Wandal. De aanwezigheid van dit beekdal heeft de aantrekkelijkheid van de nieuwe locatie voor de eerste landbouwers sterk bevorderd. In de prehistorie was dit Hezerwater een moerassig gebied dat met elzen begroeid was (zie **Fout! Verwijzingsbron niet gevonden.**).

De doorsnijding door het Albertkanaal heeft de waterloop sterk beïnvloed.

12. Van Akenweg 80

Deze boerderij dateert uit 1892 en was in het bezit van de families Niesten en Bollen. Dit zijn echte Oud-Cabergse families die nog steeds in de wijk wonen en werken. De boerderij heeft een sfeervolle cour. De tuin heeft nog exact de begrenzing met hagen van de huisweide uit de 18de eeuw. Het lange en smalle formaat is op alle 18de eeuwse kaarten te zien. De tuin brengt U midden in het Lanakerveld, en vanuit die tuin krijgt U de een

voortreffelijk beeld van het landschap. Er is nog een authentiek bakhoes. In oude trant wordt de tuin begraasd door mergellandschappen. In dit gebied lagen vroeger veel drinkpoelen en paddepoelen. Met steun van het IKL is er onlangs een nieuwe poel aangelegd.

13. **Van Akenweg 82**

Twee vierkante posten van Naamse steen met vaasbekroning (rond 1800). Waarschijnlijk zijn deze posten verplaatst. Mogelijk komen ze van de grote boerderij die tot 1860 op de plaats van de nieuwe huizen aan de overkant stond. Dit was een boerderij die in 1748 al vermeld stond (zie **Fout! Verwijzingsbron niet gevonden.**), maar om onduidelijke redenen rond 1860 afgebroken is. Deze boerderij was, als veel land en goederen op Oud-Caberg, in het bezit van de familie Van Aken.

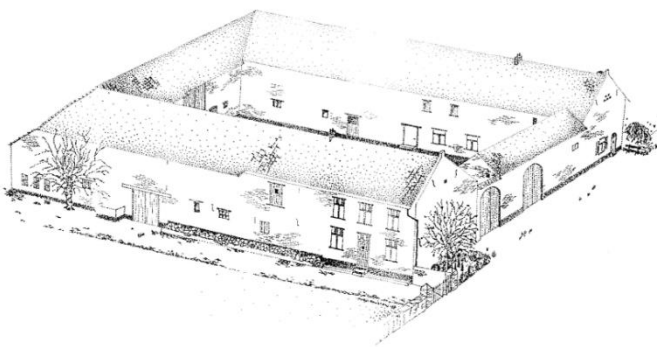
14. **Van Akenweg 84- 86 – Tisiushoeve (Gilissen)**

De Tisiushoeve werd rond het midden van de achttiende eeuw gebouwd. Uit deze periode dateert momenteel nog het herenhuis aan de zijde van de Van Akenweg en de aangrenzende inrijpoort. Het herenhuis is grotendeels met speklagen opgebouwd. Aanvankelijk had dit huis een vrij gesloten karakter: aan de binnenplaats is dit beeld nog bewaard gebleven. Hier bevindt zich op de begane grond slechts een deur met een hardstenen omlijsting en op de verdieping zijn twee vensters aangebracht, waarbij het rechter exemplaar met een middenstijl is uitgevoerd. In de nokgevel aan het oostzijde zijn enkele kleine ronde openingen gemaakt en deze hebben wellicht als duivenvliegopeningen gediend. Aan de binnenplaats is nog een grote hooischaar met twee segmentboog-poorten bewaard gebleven. Het woonhuis van de pachter dateert uit 1940. De vrijstaande inrijpoort is ingekaderd tussen twee geblokte muurdammen, waarop een kroonlijst rust met daarboven een smal schilddakje. In de sluitsteen van de poortomlijsting staat het stichtingsjaartal 1749. De

boerderij wordt omsloten door een fraaie mergelmuur met een toepasselijk Maria-beeldje.

Het bijzondere is dat de Tisiushoeve nog in volle werking is, en in een aantal opzichten nog steeds werkt binnen de Zuid-Limburgse agrarische patronen die in de middeleeuwen ontstaan zijn. Anno 2003 worden de huisweiden bij de boerderijen nog steeds voor de veeteelt gebruikt en wordt het vee van de Tisiushoeve 's avonds naar de boerderij aan de overkant gedreven. En anno 2003 ligt de verhouding akkerbouw – veeteelt daar nog precies zo als in de middeleeuwen. Op Oud-Caberg zijn deze middeleeuwse cultuurpatronen tot op de dag van vandaag bewaard!

Jonge opvolgers zojuist de boerderij van hun vader hebben overgenomen. Beter kan een monument niet in zijn context worden bewaard. In een boerderijwinkeltje kunt U producten van Oud-Cabergse en andere bodem kopen.

figuur 3: De boerderij Van Akenweg 101/103 in oorspronkelijke stijl (tekening Marjo Rousseau)

15. Van Akenweg 101/103: de modernisatie van een carréboerderij

De oudste delen van deze boerderij stammen van voor 1748. De Monumentengids voor Geschiedenis en Kunst van Maastricht uit de eerste helft van de 20ste eeuw zegt over deze boerderij nog: ‘Twee inrijpoorten, waarvan de grootste met geprofileerde lijst (18de eeuw); de andere (19de eeuw); naast de grootste een tweelichtvenster in omlijsting van Naamse steen’. Halverwege de jaren '90 was het ene huis geheel vervallen. Er was een grote schuur, waarvan het dak ingestort was, en waar vleermuizen en vele vogels waaronder roofvogels huisden. Dit gedeelte is toen in appartementen omgezet. Hierboven ziet U een tekening van de boerderij in oude glorie, gemaakt in 1991 door Marjo Rousseau op basis van oude familieverhalen en de laatste foto.

16. Van Akenweg 90

Dit huis stamt uit de eerste helft van de 20ste eeuw en is in Engelse stijl gebouwd. In 1926 woonde hier de Maastrichtse commissaris van politie Muyltjens, die kennelijk persoonlijk een oogje op het smokkelen wilde houden.

17. Oude hagen – drinkpoel

Tussen de Van Akenweg 90 en 96^a ziet U wederom de oude 18de eeuwse hagenstructuur. Rechts van de boerderij 96^a bevindt zich een authentieke oude drinkpoel. Momenteel is die opgedroogd.

18. Van Akenweg 96^a - Bartels

Juist door zijn vervallen staat is dit zeer lang een zeer pittoreske en beeldbepalende boerderij geweest die de 18de eeuwse sfeer perfect uitdrukt. De boerderij dateert uit 1773. Hij werd bewoont door Bartels. Na jaren van verval en een periode met enkele wisselingen van eigenaar, is de boerderij nu in restauratie door de huidige bewoners.

Daarmee is het voortbestaan van de boerderij, die lange tijd onzeker was, weer voor een hele tijd gewaarborgd.

figuur 4: De boerderij Van Akenweg 96a in vroeger tijden.

19. Van Akenweg 107 - Reijndershof

De oudste delen stammen van voor 1748– ze staan al op de kaart van de Maurits van Saksen. Toen was het nog geen carréboerderij – deze ontstonden pas in de 18de eeuw. Deze boerderij laat goed de overgang zien.

De carréboerderij aan de Van Akenweg 107 heeft een hoge inrijpoort aan de straatzijde. In de vleugel aan de noordzijde is de woning van de hoeve gepositioneerd en aan de westzijde staat de hooisluur, terwijl de stallen aan de zuidzijde staan. De hoeve werd in 1791 gebouwd, blijkens de inscriptie "Anno 1791" in de topgevel van het woonhuis. Op de sluitsteen van de poort staan de initialen C & N met een hartje en het jaartal 1803. De poort duidt aan dat de bewoners de boerderij een zekere allure mee wilden geven. Op het achtererf bevindt zich nog een vrijstaand bakhuus. De monumentale oven is in de jaren

'60 door de gemeente weggehaald toen de nieuwbouwwijk aan de oude dorpskern werd toegevoegd.

Dat de boerderij inderdaad op de fundamenten van een kleinere boerderij gebouwd is, bewijzen de kelders die wat smaller dan de boerderij zelf zijn. De toenmalige pachter heeft in 1929/30 brand in de boerderij gesticht. Bij de herbouw is het woonhuis en de aanpalende stal gemoderniseerd. Toen kwam er de familie Smeets-Veugen als pachters in, waarvan het laatste lid in 1999 overleden is.

De boomgaard bevat walnotenbomen van na de brand uit 1930 en sommige bomen uit een eerdere periode, die de brand overleefd hebben. In samenwerking met het Pomologisch Genootschap worden nieuwe hoogstambomen bijgeplant. De huisweide wordt begraasd door mergellandschappen van een (part-time) herder aan de Brusselseweg. De Provincie Limburg heeft dit gebied erkend als een gebied van hoge landschappelijke waarde.

Na de laatste boerderij gaat U rechts de Briegdenerweg in. Voor U ziet u de Van Akenweg als holle weg verder gaan. Deze weg is zeer oud – minstens 1000 jaar. Bij de volgende holle weg zal iets meer over holle wegen verteld worden.

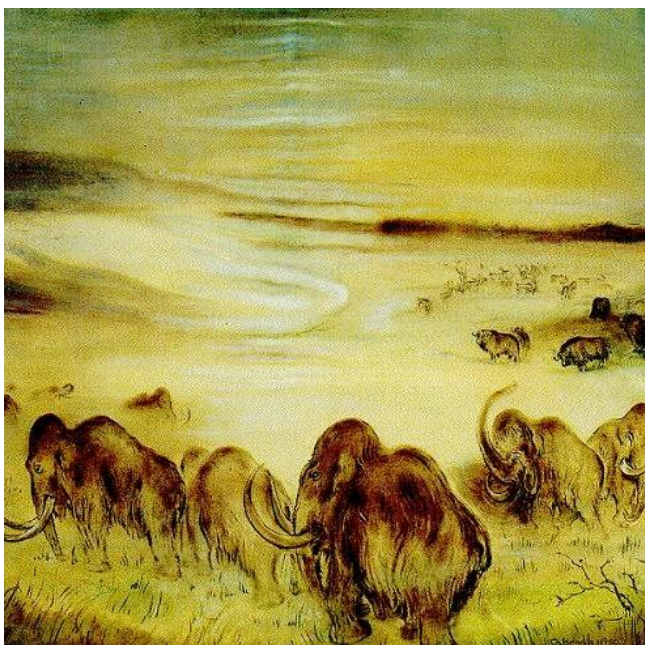
20. Briegdenerweg/ Wanweg

Dit is een zeer oude veldweg, die Briegden, dat nu aan de andere kant van het Albertkanaal ligt, met Caberg en Smeermaas verbond. De weg is veel ouder dan de Zouwweg door het dal. De Zouw was een moerassige waterafvoer die oorspronkelijk zo'n anderhalve meter lager lag. De wegen parallel aan het droogdal lagen eerder wat hoger zoals deze veldweg.

21. Het Weichsel-ijstijd gevoel

Nu staat U midden tussen de lössvelden. Pakt U wat löss tussen uw vingers. U voelt dat het hele fijne deeltjes zijn, die aan elkaar kleven. Deze deeltjes zijn het geheim van de Zuid-Limburgse geschiedenis – zij waren zo vruchtbaar

dat juist hier van de oudste tijden af continu landbouw bedreven is. Maar hoe kwamen die deeltjes juist hier? Daartoe moeten we ons verplaatsen naar de Weichselijstijd (70.000-10.000 jaar geleden). De poolkappen reikten tot aan Noord-Duitsland. Nederland was een toendra zoals Lapland dat nu is. Het was overwegend onbegroeid land, wat af en toe een mammoet, een wolharige neushoorn of een rendier doorkruist werd. Het was koud. En onophoudelijk gierden winden over dit onherbergzame land. Die winden bliezen het dekzand op en verspreidden het naar het zuiden. Hoe fijner de deeltjes, hoe verder ze werden weggeblazen. De fijnste deeltjes kwamen in Zuid-Limburg terecht – de löss die U nu in uw handen heeft. De koude winden van het Weichseliën legden de vruchtbare grond klaar om gebruikt te worden wanneer het warmer zou worden – in het Holoceen.

figuur 5: Het leven in de Weichsel-ijstijd – een impressie

22. Vijfkerkenpunt

Vanaf dit punt kunt U vijf kerken zien: de kerk van Veldwezelt, Lanaken, de moderne kerk van Smeermaas, Borgharen (precies tussen het stort door) en Oud-Caberg. Vanaf hier kunt U meevoelen met de boeren die nog wel in Lanaken, maar niet in Wolder - dat ongeveer even ver als Veldwezelt was - naar de mis wilden gaan en daarom liever hun eigen kerk hadden.

Halverwege deze weg was in de Tweede Wereldoorlog een Amerikaans kampement met twee stuks luchtafweergeschut. Vlak voor de bevrijding hadden de Duitsers luchtafweergeschut op en rond de boerderijen geplaatst.

23. Oud-Caberg in de vroege middeleeuwen – overal bos

Langzaam maar zeker zal U tijdens deze wandeling duidelijk worden dat Oud-Caberg tot de oudste landbouwgebieden van Nederland behoort. Er is feitelijk sprake van continuë landbouwactiviteit van de tijd van de Bandkeramieker, 5300 jaar v. Chr., tot nu toe (zie p. 32). Eén periode echter is wat dat betreft twijfelachtig: de vroege Middeleeuwen. Na de val van het Romeinse Rijk – maar voor dit gebied waarschijnlijk al in de 3de eeuw na Chr. - trad er in heel Europa een grote ontvolking op. In grote delen van Europa verwilderde de ontgonnen grond en trad een massale herbebossing op. Dat gebeurde waarschijnlijk ook op Oud-Caberg. U moet zich het plateau waar U nu staat voorstellen als één groot loofbomenbos dat doorsneden werd door een droogdal met een beekje en door enkele overwoekerde oude veldwegen en met bomen en hagen begroeide holle wegen zoals u die nog wel in het heuvelland aantreft. Misschien dat er wat horigen of kolenbranders huisden maar zeker is dat niet (zie p. **Fout!**)

Verwijzingsbron niet gevonden.Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.)

Het bos is voor ons iets lieflijks en rustgevends. Voor de middeleeuwer was het een gevaarlijke plek vol rovers en wilde dieren waar de geordende wereld ophield. Het was een plek waar de mens op zichzelf werd teruggeworpen en allen was met God. Oude kaarten suggereren dat in het dal ter hoogte van de kapel zich ooit een kluizenaar gevestigd heeft. Kluizenaars zijn wereldverzakkers die bij voorkeur eenzame en woeste streken opzoeken om alleen met God te kunnen zijn. Zo'n plek moet Oud-Caberg in de vroege middeleeuwen geweest zijn.

24. Oud-Caberg – het open plateau van de hoge middeleeuwen

Hier kunt U goed het open plateau van Caberg ervaren.

Pas in de volle en in de late middeleeuwen –dat wil zeggen na 1050 nam de Europese bevolking weer toe. Ook Maastricht bloeide op. De bevolking groeide en had behoefte aan drank en voedsel. Het hele plateau werd vanaf de 11de- 13de eeuw voor wijnbouw en landbouw ontgonnen. Zeker tot in de 17de eeuw waren er wijngaarden op de hellingen van de Caberg – tot de troepen van Frederik Hendrik deze in 1632 vernietigden (zie **Fout! Verwijzingsbron niet gevonden.**).

Tegen 1500 had het plateau het open karakter gekregen dat het nu nog heeft. Al wandelende loopt u door verschillende tijdslagen. Hier krijgt U een indruk van het cultuurlandschap dat in de late middeleeuwen vorm begon te krijgen, zij het dat U zich wijngaarden moet voorstellen in plaats van fruitboomgaarden achter de hagen die u rond de boerderijen kunt waarnemen (zie p. **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.)Fout! Verwijzingsbron niet gevonden.** .

Hier gaat U linksaf de holle weg in. Als U wat vermoeid begint te raken kunt U ook meteen rechtsaf de Lanakerweg af.

25. Holle weg met veldkapel

a) Holle wegen

De beide holle wegen in het Lanakerveld zijn zeker ouder dan 1000 jaar. Ze zijn ontstaan door de afvoer van het regenwater van de top van de Caberg in de richting van het Zouwdal – dus dwars op de droogdalen. Door het gebruik als weg werd de löss losgestampt zodat die bij regen nog verder wegspoelde naar beneden. Deze vorm van erosie is tot op de dag van vandaag nog waarneembaar – in die zin is het proces dat holle wegen vormt nog in volle gang.

figuur 6: holle weg zoals die er wellicht ooit heeft uitgezien voor het ontstaan van het open plateau

Beneden aangekomen ervaart U goed de openheid van het dal. Hier ergens draafden de ruiters van Willem van Oranje in 1568, terwijl Alva op de helling verschanst lag

b) Veldkapel Onze Lieve Vrouwe der Smarten

De kapel – gewijd aan onze Lieve Vrouwe der Smarten – is omringd door drie dikke lindebomen, die geloof, hoop en liefde symboliseren en het kapelletje lijken te beschermen

tegen alle mogelijke tegenspoed. Het huidige bouwwerk stamt uit 1921 en werd op 8 september van dat jaar ingewijd. De bouw was een initiatief van de Beurzenstichting Matthias Wijnands die het ook grotendeels financierde. Het is een vijfzijdig bakstenen gebouwtje met een betonnen zadeldak. Aan de voorkant bevindt zich een grote, gemetselde, goudkleurige letter 'M' ten teken van de verering van Maria. In de kapel bevindt zich achter een smeedijzeren hekwerk een Mariabeeld. Het beeld is gemaakt door de Oud-Cabergse kunstenaar Frans Tillie. Het is een 58 cm hoge houten piëta, gekapt uit twee oude eikenhouten balken afkomstig uit het voormalig klooster 'De Twaalf Apostelen' aan de Bogaardenstraat.

figuur 7: Het laat-middeleeuwse open cultuurlandschap van het Lanakerveld met kapel en de Zouweg in de winter. In de verte is de toeren van Veldwezelt te zien (foto: Jules Bonnet).

De kapel heeft echter een langere geschiedenis dan 1921. Op topografische kaarten rond 1750 is op de plaats van de

kapel reeds bebouwing aangegeven. De ene keer wordt dat als hermitage de andere keer als 'hameau' (gehucht) aangegeven. Mogelijk heeft hier een priester-kluizenaar gewoond, die in een bijbehorende kapel missen las en die om in zijn onderhoud te kunnen voorzien de offergaven mocht behouden. In de loop van de 18de eeuw is de kluizenarij verdwenen.

Daarna moet hier een mergelstenen kapel zijn opgetrokken, die in 1920 moest worden afgebroken. De afbraak was noodzakelijk omdat de kapel tijdens de Eerste Wereldoorlog als observatiepost was gebruikt en daarbij ernstige schade had opgelopen.

De kapel heeft altijd in het teken gestaan van de Mariaverering en werd altijd in processietochten opgenomen. In de 19de eeuw werden vanuit Lanaken jaarlijkse sacramentsprocessies gehouden waarbij de Cabergse kapel als ruststatie dienst deed. Tot in de jaren '60 van de 20ste eeuw werden er nog noveentochten gehouden. Bij ziekte en nood trokken negen meisjes negen avonden achter elkaar naar Onze Lieve Vrouwen der smarten om genezing en voorspoed te vragen. Tegenwoordig worden nog elk jaar processies gehouden vanuit Oud-Caberg op 2 februari (Maria Lichtmis), op de laatste vrijdag in mei en op 15 augustus (Maria Tenhemelopneming). Het Oud-Cabergse mannenkoor Us Vrun luistert deze plechtigheden op.

Als u te voet bent keert U terug de holle weg af en dan rechtdoor de Lanakerweg af. Als U de fietstocht wilt doen – of een wat langere wandeling wilt maken – gaat U de Zouwweg af door het dal en gaat U bij nummer 37 verder. U komt dan uiteindelijk weer hier terug zodat U dan de tocht vanaf 26 kunt vervolgen.

26. **Lanakerweg**

De Lanakerweg is een zeer oude veldweg, die zeker 1000 jaar oud is. Het verkavelingspatroon voegt zich namelijk naar de weg. De recente opgravingen hebben aangetoond dat langs de huidige weg allerlei nederzettingen zijn

geweest – van de Bandkeramiekers tot de villa rustica uit de Romeinse tijd en laat-middeleeuwse nederzettingen. Juist hier is van vrijwel continue bewoning sprake is geweest – met als mogelijke uitzondering de vroege middeleeuwen.

27. De Koel – Kozakkenweg

Dit gehucht dateert van vlak na 1920. De huizen werden gebouwd voor de werknemers van de steenfabriek Klinkers, die in 1920 begonnen was met de exploitatie en verwerking van grind en löss. De fabriek ligt nog steeds net aan de andere kant van de Brusselseweg voorbij het spoorwegviaduct. De huizen liggen zeer charmant in het landschap. Van oudsher had dit gehucht de reputatie een soort vrijbuitersplaats te zijn.

De naam verwijst naar de bevrijding van Maastricht van de Fransen in 1814. De Kozakken waren het meest krijgshaftige onderdeel van het Russische leger die ook hier streeden tegen Napoleon. Waarschijnlijk waren zij dichtbij in de omgeving gelegerd. Hun aanwezigheid leeft tot op de dag van vandaag voort in de oude volksverhalen rond Oud-Caberg.

28. Het virtuele Cabergkanaal

Al lopende bent U zich misschien af gaan vragen waarom dit stukje Maastricht er nog zo achttiende-eeuws bij ligt. Het antwoord ligt aan uw voeten: daar ligt namelijk een virtueel kanaal. In 1961 werd tussen Nederland en België een traktaat gesloten dat voorzag in het vrijhouden van ruimte in het Lanakerveld voor het graven van een kanaal tussen het Albertkanaal en het Julianakanaal en de Maas. Dit virtuele kanaal, dat tussen de Van Akenweg en de Lanakerweg zou moeten lopen maakt dit deel van het Lanakerveld nauwelijks bruikbaar voor ontwikkelingsplannen. De vergroting van de sluis bij

Ternaaijen heeft de noodzaak van dit kanaal echter ter discussie gesteld. Rijkswaterstaat houdt evenwel rekening met de toekomstige mogelijkheid van de zogenaamde vierbaksduwvaart in de binnenvaart – veel hogere binnenvaartschepen die een forse verhoging van de bruggen over de Maas in Maastricht nodig zou maken. Dat is ook zeer onwenselijk. Als tegen 2020 de vierbaksduwvaart werkelijkheid zou worden, kan het Cabergkanaal weer nodig zijn. Toch is het recent afgeschaft. U heeft hier een fraai uitzicht over het Lanakerveld en het Wandal.

29. Postbaan 8 – Niesten

Deze boerderij dateert blijkens een sluitsteen boven de poort uit 1870. Een sluitsteen geeft echter niet altijd de stichtingsdatum weer. Deze boerderij komt namelijk al voor op de kadastrale kaart van 1843. De letters N B geven de stichters aan: Niesten - Bergmans. De boerderij is al vijf generaties in het bezit van de familie Niesten. Van hier lopen fraaie zichtlijnen over het Wandal.

U kunt nu rechts de Postbaan ingaan en de route afmaken, of een kleine excursie maken naar het in het voorjaar van 2003 onthulde monument voor de Belvédère-mens. In de Belvédèregroeve vond Roebroeks met een team archeologen in 1981 de oudste sporen van menselijke activiteit in Nederland die teruggaan tot 250.000 voor Christus. Hiertoe dient u rechtdoor te lopen naar de Brusselseweg en de over te steken in de richting van het glasbedrijf Felix. Daar vindt U het monument in de berm tussen de weg en het bedrijventerrein en de Brusselseweg.

30. Het monument voor de Belvédère-mens

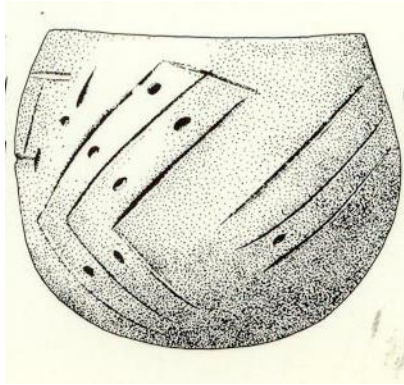
a) De Belvédèremens (250.000 jaar geleden)

Als U op de verhoging bij de gedenksteen voor de Belvédère-mens gaat staan kunt U van de hoogten van Lanaken tot aan het plateau van Margraten kijken. U overziet het Maasdal tot de heuvels aan de overzijde. Dit is het moment voor het Pleistoceen-gevoel. Het Pleistoceen was de tijd der ijstijden, die steeds werden afgewisseld door kortere warmere periodes. De Maas bestond al wel maar de Limburgse heuvels nog niet. De Maas stroomde naar het noordoosten naar de Rijn. Het Maasdal was overwegend vlak en boomloos. De Maas was niet de in brave meanders ingebedde stroom, maar een woest kolkende, verwilderde rivier, die met grote kracht door het dal stroomde, daarbij boomstammen en puin met zich meeslepend. Dat puin (vooral grind) deponeerde de rivier vaak zo dat de verdere doorgang van het water gestremd werd, en de rivier zich een andere bedding moest zoeken. Dat is het beeld van het Pleistoceen – een rivier die zich met grote kracht door het Maasdal beweegt, nu eens linksom zijn bedding zoekt, dan weer rechtsom. Zo rond 250.000 v. Chr. stroomde de Maas ongeveer waar U nu staat. Dat was echter een warmere periode. Langs de Maas groeiden elzen in een moerasachtige omgeving, hoger op het plateau – als U zich omdraait richting Lanakerveld – was open loofbos waar het reuzenhert, de steppeneushoorn en de bosolifant zich thuis voelden. Op deze plek aan de Maas sloegen de oudst-bekende bewoners van Nederland – voorlopers van de Neanderthalers – ooit een kamp op. Zij gebruikten vuurstenen messen om gevangen of gevonden neushoorns open te snijden. Verder at hij waterleliezaden, waternoot, bramen, sleedoorn en hazelnoten.

b) De Neanderthalers (80.000 jaar geleden)

Rond 80.000 v. Chr. liepen hier ook de echte Neanderthalers rond. Dat was weer in een koude periode van de Weichsel-ijstijd. Het hoge terras van

Caberg was een uitstekend uitkijkpunt om de kuddes rendieren waar te nemen die door het Maasdal trokken. Naast rendieren leefde hier toen de mammoet, de wolharige neushoorn, lemmingen, bizons, oerossen, holenhyena's en de poolvos. Toen was hier een boomloze arctische toendra (zie figuur 5).

figuur 8: Op Oud Caberg gevonden kom van de Bandkeramiekers

c) Bandkeramiekers en Michelsbergers (5300-3000 v. Chr.)

Overal op het Lanakerveld zijn talrijke sporen van nederzettingen van de eerste landbouwers van Europa aangetroffen: de Bandkeramieker-cultuur en de Michelsberger-cultuur (zie p. **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**). Bijzonder is de vondst die de Cabergse pastoor Kengen op deze plek in 1925 deed van een dubbel, rond grachtenstelsel, dat misschien van de Bandkeramiekers, maar meer waarschijnlijk van de Michelsbergers stamt. Dit grachtenstelsel, dat doorloopt tot over de Brusselseweg tot in het Lanakerveld, omsloot een gebied dat zowel een cultische, een sociale als een defensieve functie gehad hebben. De term 'bergvesting', waarmee dit

grachtenstelsel bij zijn opgraving werd aangeduid, is waarschijnlijk te beperkt.

Het lössplateau was in de tijd van de Bandkeramiekers en Michelsbergers begroeid met een donker en somber bos van overwegend linden en daarnaast ook eiken en populieren met aan de randen wilde appel- en kersenbomen en sleedoorn en hazelaars. De bomen waren in deze warme tijd wel 20-40 m hoog met een dicht bladerdak van 10 m dik waardoor er geen struikgewas kon groeien. De beekdalen stonden vol elzen, eiken, esdoorns, essen en iepen en hadden een overvloed aan struikgewas.

figuur 9: Lindenbos met open plek (foto: Maarten Jansen)

Van hier keert U weer terug naar de Postbaan die U naar links afloopt.

31. Postbaan 10^a - Broex

Dit is een modelboerderij uit 1936 van de architect Lemmens uit Beek. Boerderij en woonhuis zijn sindsdien onveranderd. Tot 2001 was hij in functie toen Jacques Broex met pensioen ging. U ziet nog steeds de huisweide met meidoornhagen en hoogstambomen.

32. Postbaan

De Postbaan is één van de meest zichtbare overblijfselen in het landschap uit de Romeinse tijd. Het was de heirweg die van Maastricht via Smeermaas en Maaseik naar Nijmegen liep. Nijmegen was de belangrijkste Romeinse vesting, waar het merendeel van de Bataafse hulptroepen lag met rond het kamp een grote nederzetting van de Bataafse vrouwen en kinderen. In Smeermaas komt de Postbaan uit op een straatje dat nog steeds Romeinse heirweg heet. Dat de Romeinen de weg hier legden ligt voor de hand. Het waren uitstekende ingenieurs, en zij wisten dat er in het lössgebied grote problemen met wateroverlast konden ontstaan – zoals tot op de dag van vandaag eigenlijk nog steeds het geval is. Daarom legden zij de weg niet in het dal waar de weg grote delen van het jaar onbegaanbaar zou zijn.

Dat de Postbaan een Romeinse weg is, is feitelijk voor het Nederlandse gedeelte nog nooit hard aangetoond. Het is echter wel aannemelijk omdat hij aansluit op de door België lopende Romeinse weg naar Maaseik, die wel is aangetoond.

Later was de weg in gebruik als postweg naar Maaseik – vandaar de naam Postbaan, die overigens pas bij de annexatie door Maastricht in 1920 officieel werd. In de 18e

eeuw heeft hier nog een overval op de Postkoets plaatsgevonden.

figuur 10: De oude Romeinse heirbaan naar Maaseik. De Postbaan aan de overzijde van de Brusselseweg als vergeten veldweg (foto: Jules Bonnet)

33. Postbaan 21 - Rousseau

Deze oude boerderij werd rond 1820 door dezelfde Luikse familie Rousseau gesticht, die ook de smid naar het dorp bracht. Sindsdien is hij altijd in familiebezit gebleven. Nu bevat hij de Galerie en Kunstuitleen van de bekende Maastrichtse kunstenaar Chrit Rousseau

34. Postbaan 29 – Wishaupt (Voorheen Bollen ca 1840.)

Een oude hoeve in mergel en baksteen met een eenvoudige deuroplijsting van Naamse steen, die al op de kaart van 1748 terug te vinden is, maar dan nog niet als carréboerderij. Een geknotte linde die ver over de honderd jaar oud moet zijn geeft cachet aan de voorzijde. Bij een recente verbouwing kwam onder de oude planken vloer een zeer oud en uitgedroogd kippe-ei te voorschijn. In de nok trof men een gipsen kippe-ei aan. Oude vruchtbaarheidsrituelen?

35. Postbaan 50

Dit huis dateert uit de 18de eeuw. In de huidige tuin aan de straat lag de smidse van Rousseau die ruzie kreeg met een kozak. Een nazaat van deze Rousseau is bij toeval weer op deze plek terecht gekomen.

36. Postbaan 58 - Broex/Haesens

Deze boerderij dateert uit 1901. De letters B H geven de stichters aan. Het is een boerderij die nog in volle werking is. De huisweide aan de achterkant liep oorspronkelijk tot het kerkhof. De perenboom aan de overzijde van de Papyrussingel is daar nog een overblijfsel van.

Uitwerking fietsroute

U volgt de wandelroute tot nummer 25. Dan gaat U eerst naar 37 en volgt u de route naar nummer 42. Vandaar keert

U terug naar de wandelroute en vervolgt U die vanaf nummer 26.

37. Spoorwegviaduct Zouwweg

De aanleg van de lijn Aken-Maastricht-Hasselt 1856 was de eerste internationale verbinding van Nederland. In Limburg was het voor concessionarissen gemakkelijker een spoorweg aan te leggen – het werd hier niet verboden om hun spoorbreedte aan de buitenlandse spoorbreedte aan te passen. Limburg was toch meer buitenland dan de rest van Nederland.

38. Kantoorweg – ‘t Kuilke

Als U onder het viaduct door gaat, ondergaat u het scherpe contrast van het open veld naar de beslotenheid van een lommerijke veeweg met oude boerderijen, huisweiden en fruitbomen. U komt in een gehuchtje dat plaatstelijk bekend staat onder de naam ‘t Kuilke en dat door de aanleg van de Brusselseweg en vooral de spoorlijn Maastricht-Hasselt geheel van Maastricht is afgesneden. Waarschijnlijk hierdoor is een achttiende-eeuwse sfeer bewaard gebleven. De boerderij links dateert blijkens de gevelsteen uit 1780 en ook de stallen aan de veeweg die U rechts passeert moeten uit die eeuw stammen. De boerderijen die hier staan hebben allemaal zo’n 3000 m² grond. Bij de herstructurering van de landbouw door de EEG in de jaren ‘70 konden kleine boeren subsidie krijgen als ze met de landbouw stopten. Dan konden ze maximaal 3000 m² aan eigen grond behouden.

Interessant is het huis aan de Brusselseweg 691, waar U komt door bij de eikenboom rechtsaf te slaan. Als U de tuin in loopt krijgt U goed zicht op een voormalige boerderij uit 1895 die geheel van veldbrandsteen is opgebouwd. Ter plekke werd de leem afgegraven en gebrand waardoor de tuin wat dieper is komen te liggen. De stenen die het dichtst bij het vuur lagen werden donkerbruin. Deze waren kwalitatief goed want zij trokken minder vocht. De rode stenen lagen wat verder van het vuur en bleven poreuzer. De donkerbruine steen werd beneden en buiten gebruikt, de rode steen boven en binnen. Een huis met veel rode steden beneden duidde op relatief arme boeren

die minder geld voor een goed houtvuur hadden. In de muur kunt u beide soorten goed waarnemen.

U loopt de Kantoorweg af in de richting van de Brusselseweg.

39. Douanekantoor

Direct links aan de Brusselseweg staat het oude douanekantoor, dat de Kantoorweg zijn naam heeft gegeven. Het proces van Europese eenwording heeft het in onbruik doen geraken. Maar het gebouw staat er nog en getuigt van een tijd toen de grens tussen Nederland en België harder was dan nu.

Grenzen nodigen de grensbewoners uit tot smokkelen. Smokkelen zal ook voor Oud-Cabergers een aantrekkelijke bijverdienste geweest zijn zoals dat ook in andere delen van Limburg en Brabant het geval was. Na de oorlog ging het dan om boter van Nederland naar België en tabak en sigaretten van België naar Nederland.

Maar ook in de jaren '90 werd hier gesmokkeld – en nu was het minder onschuldig. Tegen de avond kon men soms auto's met gedoofde lichten bij de kapel zien. Soms trof men spuiten aan rond de kapel, en eenmaal vond er een afrekening plaats. Momenteel concentreert de drugshandel en -smokkel zich bij het spoorwegviaduct. De aanwezigheid van de grens bemoeilijkt kennelijk nog steeds effectief politieoptreden.

U keert nu terug over de Brusselseweg.

40. Afvoer Zouw Brusselseweg

Onder de weg ziet U de geheel overwoekerde afvoer van de Zouw in de richting van de Maas. Deze manshoge duiker toont het belang van de Zouw voor de waterhuishouding.

41. Spoorwegviaduct Brusselweg

Architect van het in 1856 aangelegde viaduct was J.A. Kool, die ook de in de Tweede Wereldoorlog verwoeste spoorbrug over de Maas aangelegd heeft. Dit spoorviaduct gaf hij het aanzicht

van verdedigingswerken – het spoor liep tenslotte langs de grens en sloot in ruime zin aan bij de vestingwerken. Het is een monument.

figuur 11: Spoorwegviaduct bij de Brusselseweg (J.A. Kool, 1856)

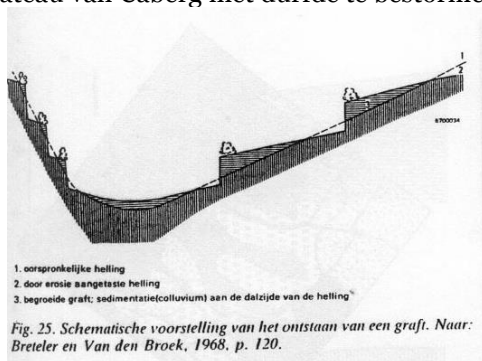
Men kan nu over de Brusselseweg terugfietsen naar Oud-Caberg en het panorama van het Lanakerveld vanaf de weg aanschouwen. Maar een sterker beeld van de weidsheid van het gebied krijgt men langs de eerste boerderij na het viaduct naar rechts gaat. U gaat de landweg af naar het viaduct over de veldweg. Als U in dit viaduct gaat staan en weer even de beslotenheid van de Kantoorweg voelt, en U dan omdraait, opent zich opeens een panorama dat typerend is voor het open veldkarakter van het Lanakerveld. In de verte ziet men de toren van Veldwezelt, rechts die van Lanaken. Als men bij

de kapel naar links gaat over de holle weg van de Lanakerweg komt men op de wanderoute die men verder kan volgen vanaf nummer 26.

42. Panorama Lanakerveld met oude graft

U voelt hier het open middeleeuwse cultuurlandschap aan den lijve. De Zouwweg is niet oud. Het dal lag vroeger zeker zo'n anderhalve meter dieper, maar het is in de laatste eeuwen opgevuld geraakt vanaf het plateau door erosie. Ook deze erosie gaat tot op de dag van vandaag door.

Links ziet U een steilrand. Dit is een oude graft. Middeleeuwse boeren gingen de erosie tegen door op de randen van het plateau struikgewas te planten, dat de erosie moest tegenhouden. Achter het struikgewas opende zich dan een steilrand. De ontwikkelingen van de landbouw hebben desondanks tot grote erosie geleid. De zouw lag oorspronkelijk wel zo'n anderhalve meter lager. Desondanks krijgt men hier nog een indruk van de hoogteverschillen, die beslissend waren toen Willem van Oranje Alva met een sterk leger verraste maar toch het plateau van Caberg niet durfde te bestormen.

figuur 12: Graften als vorm van erosiebestrijding.